

Reptes de la sociolingüística: una perspectiva catalana

FRANCESC VALLVERDÚ
Institut d'Estudis Catalans

1. PROLEGÒMENS

D'entrada, voldria deixar constància de la meua satisfacció per l'encàrrec que he rebut d'intervenir en aquesta Jornada. I dic això no solament per l'avinentesa de poder participar en un acte de l'associació que porta el nom d'un dels pioners de la sociolingüística catalana i primer president del Grup Català de Sociolingüística —la qual cosa ja és prou satisfactòria i gratificant—, sinó també perquè se m'ofereix l'oportunitat de posar a discussió pública, davant d'un auditori interessat i crític, algunes qüestions aparentment prou debatudes, però que, a parer meu, requereixen una reflexió més àmplia.

Encara en els prolegòmens, voldria també advertir que la «perspectiva catalana» de la meua intervenció m'estalvia els preliminars epistemològics i metodològics sobre què s'entén per *sociolingüística*. Per fas o per nefas, des de sempre la sociolingüística catalana ha optat per l'accepció més àmplia i integrativa d'aquesta disciplina, tal com observen Emili Boix i Xavier Vila (1998, p. 13):

La polèmica sobre l'abast i la denominació de la sociolingüística resulta en part llunyana per al lector de llengua catalana, perquè en aquesta llengua s'ha tendit a atorgar a aquest terme un significat molt ampli, que recobreix tant les tasques dels lingüistes com les dels antropòlegs, els sociòlegs, els políticòlegs, els planificadors, etc., interessats en el vincle llengua-societat.

En aquesta línia teòrica, fa vint-i-cinc anys, en la meua *Aproximació crítica a la sociolingüística catalana*, resumia les aportacions dels estudis sociolingüístics catalans en sis àrees temàtiques: el bilingüisme, la diglòssia, el conflicte lingüístic, la normalització lingüística, l'estandardització i la integració i l'assimilació lingüística (Vallverdú, 1980). Ara: si avui em proposés de fer un balanç semblant, tindria problemes per «omplir» aquella graella. En efecte, hi ha nocions que, en les dis-

cussions teòriques d'aquests últims anys s'han esvaït: què vol dir exactament *diglòssia?*, té sentit la noció de *conflicte lingüístic?*, parlar de *normalització lingüística* no és pràcticament dir *planificació?*, etcètera.

En la meva opinió, es tracta d'una evolució normal en el camp de les idees: a mesura que els estudis sociolingüístics han avançat, els diversos camps d'investigació s'han delimitat i/o eixamplat. En qualsevol cas, no pretenc fer cap replantejament general —i menys encara, quan en aquesta mateixa Jornada hi ha prevista una taula rodona més a propòsit—, sinó simplement apuntar algunes qüestions que avui s'estan revisant o bé que necessiten una revisió.

2. ELS ESTUDIS SOCIOLINGÜÍSTICS I ELS SEUS POLS

Com hem dit, en la tradició catalana la sociolingüística té com a eix vertebrador les relacions llengua/societat. De tota manera, aquest eix pot ser «estirat» per diversos pols d'atracció, que, segons Boix i Vila (1998, p. 13-14), són tres: el pol lingüístic, el pol psicològic i el pol social. Precisament, per fer més variada la meva exposició em referiré a tres qüestions (el bilingüisme literari, les normes d'ús lingüístic, el multilingüisme), cadascuna de les quals s'orienta cap a un d'aquests pols.

2.1. *El bilingüisme literari*

Cap al pol lingüístic apunta una qüestió que em preocupa des del començament de la meva «naixença» com a sociolingüista: el *bilingüisme literari*, sobre la qual vaig tractar extensament a *L'escriptor català i el problema de la llengua* (1968). Potser alguns dels meus soferts lectors encara recorden la tipologia que hi exposava sobre els escriptors en contacte amb les dues llengües (català i castellà):

- a) escriptor que escriu alternadament en català i en castellà;
- b) escriptor catalanoparlant que escriu en castellà;
- c) escriptor castellanoparlant (o bilingüe familiar) que escriu en català;
- d) escriptor que en èpoques successives ha escrit en català i en castellà;
- e) escriptor que escriu en català i que utilitza el castellà (ocasionalment o sovint) a un nivell escrit instrumental.

(Aquesta classificació, certament, té aspectes discutibles, perquè les categories no són sempre delimitades ni homogènies. De fet, parteix d'una conjuntura molt concreta, les circumstàncies socioculturals dels anys seixanta del segle xx, i el seu objectiu era neutralitzar l'estereotip espanyolista, segons el qual tots els escriptors catalans són bilingües per naturalesa. Només partint d'aquest context es poden entendre els termes del debat que a continuació s'exposa.)

El que jo pretenia era de comprovar si el *bilingüisme literari* (és a dir, l'ús de dues llengües en literatura) a) era viable i b) era practicat a Catalunya. Quant a la

viabilitat, recollia opinions d'alguns experts, com Vildomec, segons el qual «el bilingüisme i el multilingüisme destorben segurament l'expressió literària» (cit. per Vallverdú, 1968, 74). Quant al fet de si el bilingüisme literari era practicat a Catalunya, repassant la llista d'escriptors catalans bilingües que havia aparegut a la revista *Cuadernos para el Diálogo* —publicació en què s'havia generat la polèmica—, quasi tots els noms esmentats encaixaven en la categoria *e*, no n'hi havia cap a la categoria *a*, un a la *c* i pocs a la *d*. I atès que el bilingüisme literari, tal com jo l'havia definit, només és possible en els supòsits *a* i *d*, la conclusió era que, malgrat els tòpics, a Catalunya, el bilingüisme literari es practicava molt poc. (Deixo de banda la discussió sobre la categoria *e*, precisament la més abundant d'exemples, i això que avui no crec que totes les col·laboracions periodístiques impliquin un ús instrumental de la llengua. De fet, en la meua definició pesava més la circumstància que l'ús del castellà en la premsa era «obligat» i l'ús del català en la creació literària era «lliure», per la qual cosa l'escriptor només podia actuar com a tal en el segon cas. Val a dir, doncs, que conceptualment la categoria *e* vista a distància té algunes ombres.)

Georg Kremnitz, analitzant el meu text de 1968 —convé no oblidar el moment en què fou redactat—, fa aquestes puntualitzacions: d'una banda, addueix que el bilingüisme literari no era pas rar en el passat (Eugeni d'Ors, Llorenç Villalonga...); i de l'altra, considera que, després de la dictadura franquista, «l'evolució [...] no ha seguit les recomanacions fetes per Vallverdú» (Kremnitz, 2004, p. 154-156). En la seva opinió, avui hi ha d'autors en el marc català:

— els autors que només escriuen en castellà (generalment), com ara M. Vázquez Montalbán o Eduardo Mendoza;

— els autors que només escriuen en català (generalment), com ara Montserrat Roig o Maria Antònia Oliver, al costat de les quals hi caben altres supòsits: «bilingüisme successiu» (Pere Gimferrer, Víctor Mora), «bilingüisme paral·lel» (Andreu Martín, un cas singular) i «bilingüisme per autotraducció» (Baltasar Porcel, Carme Riera);

— autors que treballen en les dues llengües a l'interior d'un text, com és el cas de l'escriptor en castellà Juan Marsé, amb *El amante bilingüe* (1990), o en català, Josep Palou, escriptor mallorquí, que recorre al castellà en els diàlegs (1963).

Precisament, la tercera possibilitat de Kremnitz —descartada per mi en l'assaig de 1968, com a categoria inexistente (sense exemples en la meua llista) i innecessària (la versemblança literària no és sempre «testimonial») — ha donat peu a una interessant reflexió en la sociolingüística germànica. En efecte, una jove romanista alemanya, Ute Heinemann, en la mateixa línia de Kremnitz, ha estudiat el bilingüisme literari català i s'ha plantejat aquesta qüestió: com és que entre els escriptors catalans no hi ha textos literaris amb *mescla de llengües*? Aquest procediment literari —explica Heinemann— compta amb una llarga tradició a Europa

(per exemple, la *poesia macarrònica* del segle xv) i actualment es dóna sobretot en països on hi ha llengües en contacte. Cita el cas d'alguns escriptors quebequesos (francès i anglès), d'alguns escriptors llatinoamericans (com el peruà José M. Arguedas, castellà i quítxua) o dels escriptors xicanos o porto-riquencs (*spanglish*). Certament, aquestes «provatures literàries» exigeixen una condició prèvia: «entre els escriptors i entre el públic [hi ha d'haver] una certa tolerància i predisposició per acceptar aquestes mescles» (Heinemann, 1996, p. 13).

En la seva anàlisi —i cal destacar-ho com un encert—, Heinemann no es limita a constatar que els escriptors en català són poc propensos a la mescla de llengües, sinó que, per completar l'aproximació, considera necessari d'examinar com actuen dos autors en castellà en les seves novel·les ambientades a Barcelona, i presenta dos casos molt interessants: Juan Marsé i Andreu Martín. Del primer, Ute Heinemann n'explica com apareix el fenomen de la mescla de llengües en dues novel·les: *Ronda de Guinardó* (1984), amb referències freqüents al catalanisme i algunes frases en català; i *El amante bilingüe* (1990), amb diàlegs en català i textos híbrids i fent l'ullet constantment al lector, fins i tot en els noms dels protagonistes (l'autor, Juan Marsé, un familiar del qual es deia Faneca, desdobra el protagonista en dos personatges, Juan Marés i Juan Faneca; la muller de Marés, i amant de Faneca, és la sociolingüista Norma Valentí i Soley; i el seu amant, ara rebutjat, és el sociolingüista Jordi Valls Verdú).

(Una puntualització. Heinemann no ho diu explícitament, però l'origen d'aquesta preocupació de Marsé per les circumstàncies catalanes en aquestes novel·les no és casual i jo ho puc explicar, perquè en part en sóc el responsable. Quan Marsé va publicar *Un día volveré* [1982], una novel·la ambientada al barri de Gràcia l'any 1959, vaig fer notar en una ressenya periodística que en tota la novel·la, de caràcter polític, no apareixia ni una referència explícita al fet català [català o Catalunya]. Aquesta crítica meva, que amb la distància del temps pot semblar puntimirada i hostil, va provocar no sols que a partir d'aleshores els textos d'aquest autor ambientats a Barcelona continguessin sempre referències catalanes —ni que fossin paròdiques—, sinó també que, almenys en tres ocasions, hi aparegui, disfressat o no, el meu nom. Demano disculpes al lector per aquest parèntesi tan «íntim», però m'ha semblat que havia d'explicar la meva versió, tenint en compte que l'incident ha estat prou tractat pels romanistes alemanys —no sols Heinemann, sinó també Gabriele Berkenbusch, Albert Lenz i altres.)

Tornant al fil principal, després d'examinar les dues novel·les en què Marsé fa ús de la mescla de llengües, cal concloure que a *Ronda de Guinardó* el reflex de la realitat catalana no es mou dels paràmetres habituals en la novel·lística en espanyol. En canvi, *El amante bilingüe* sí que significa una innovació, segons Heinemann, perquè hi ha veritablement *mescla de llengües*, fenomen a què no estan habituats ni els lectors en català ni els lectors en castellà.

Respecte a Andreu Martín, el qual es donà a conèixer primerament com a escriptor en castellà, però des de 1985 escriu també en català, és un cas prou singular, que mereixeria de ser estudiat amb més atenció. Segons explica Heinemann, Martín, en la redacció de les seves novel·les, opera així: la primera redacció és en català; després tradueix el text al castellà, amb retocs i ampliacions; i finalment revisa el text català, refonent-hi les modificacions fetes durant la traducció al castellà. Es tracta d'una operació complicada, que exigeix un temps addicional, segurament profitós des del punt de vista estilístic. Segons Heinemann, gràcies a aquesta tècnica, «Martín aprofita per complet les seves diferents aptituds en les dues llengües» (Heinemann, 1996, p. 81).

Curiosament, és en aquest autor tan meticulós que l'estudiosa alemanya descobreix una *pràctica asimètrica*, que a nosaltres no ens resulta sorprenent. En efecte, Heinemann constata que «en la versió catalana figuren alguns passatges en castellà, mentre que aquests canvis de codi no tenen la seva correspondència en la castellana, on són completament monolingües» (Heinemann, 1996, p. 91-92).

En definitiva, després d'examinar les obres de Marsé i Martín —malgrat l'excepció, més aparent que real, d'*El amante bilingüe*, a què ara ens referirem—, Heinemann conclou que no s'han acomplert les seves expectatives de trobar en les novel·les d'aquests escriptors barcelonins «una elaboració lingüística de la realitat catalana, de la seva diversitat cultural», per tal com «la mescla de llengües en les obres analitzades és escassa» (Heinemann, 1996, p. 95). I pel que fa a *El amante bilingüe* observa, molt encertadament, que Marsé «adopta una actitud entre crítica i distant envers el català i es val d'aquesta llengua per fer una crítica irònica del catalanisme», si bé tot sembla indicar «que els lectors castellanoparlants troben fins i tot aquesta “atenuada” mescla de llengües massa agosarada» (Heinemann, 1996, p. 95-99).

En conclusió, Heinemann constata que una de les premisses necessàries per poder integrar literàriament la mescla de llengües —el fet que hi hagi una tolerància i predisposició a acceptar aquest procediment— no es dona avui al nostre país, on «la receptivitat del públic envers la mescla de llengües en literatura és molt limitada» (Heinemann, 1996, p. 99). Per explicar aquesta poca receptivitat a la mescla de llengües entre els escriptors catalans, l'estudiosa alemanya es refereix a les amenaces que han existit i existeixen per a la llengua catalana, i conclou (Heinemann, 1996, p. 97):

[U]n dels motius pels quals la línia divisòria entre la literatura castellana i la catalana sembla tan impermeable és justament aquest estat precari de la llengua catalana.

No voldria acabar aquest capítol sobre el bilingüisme literari sense fer esment d'un episodi sociocultural recent, que ha estat valorat contradictòriament pels observadors. Em refereixo a la publicació, sovint simultània, d'una mateixa obra

en català i en castellà, pràctica comercial estimulada tant pels editors com pels llibreters. Aquest fenomen es produeix en tres supòsits:

a) *best-sellers* internacionals traduïts al català i al castellà, amb preu de venda al públic igual o semblant;

b) escriptors catalans que publiquen —simultàniament o amb poc temps de diferència— l'edició en català i la traducció al castellà (generalment feta per ells mateixos);

c) escriptors en castellà que, a més de l'edició original castellana, publiquen també la traducció al català (generalment no feta per ells).

Des d'un punt de vista sociolingüístic, em sembla que el primer supòsit (*a*) no planteja cap dubte: es tracta d'una operació de màrqueting ben lícita, que no perjudica en cap cas la lectura en català.

El segon supòsit (*b*), una fórmula que trobem en bastants narradors moderns, a més d'Andreu Martín (per exemple, Carme Riera, Baltasar Porcel, Ferran Torrents, Maria de la Pau Jané...), és més polèmic, pel fet que la versió castellana sigui obra dels mateixos autors. Per part meua, aplicant al peu de la lletra allò que jo deia l'any 1968, hauria de concloure que aquesta fórmula, com a exercici literari, és «inviabile». Avui podem constatar que la realitat ho ha desmentit i, en qualsevol cas, per arribar a aquella conclusió caldria fer una anàlisi estilística rigorosa de les dues versions, per comprovar si literàriament se'n ressenten.

El tercer supòsit (*c*) és molt recent, ja que no s'havia produït mai entre nosaltres. El lector català llegia en la seva llengua original l'obra escrita en castellà o no la llegia. Certament, tinc dubtes sobre l'interès literari d'aquesta pràctica recent (una traducció sempre és una «traïció»), però no podem menystenir que en alguns casos la traducció catalana apareix com una «restitució»: un exemple paradigmàtic el trobem en la versió catalana de *La ciudad de los prodigios* d'Eduardo Mendoza, novel·la ambientada al segle XIX en medis i escenaris netament catalanoparlants.

Fetes aquestes consideracions, queda clar que, a parer meu —i deixant de banda les eventuais reserves estilístiques apuntades—, és injustificada l'actitud crítica dels qui veuen en aquestes iniciatives comercials un fenomen sociolingüístic negatiu per a la salut del català.

2.2. *Les normes d'ús lingüístic*

Fins aquí, hem tractat de nocions que s'orientaven particularment cap al *pol lingüístic*. Ara n'examinarem una que afecta el comportament i, per tant, tira més aviat cap al *pol psicològic*. Em refereixo, és clar, a la noció de *normes d'ús lingüístic*.

Per subratllar la importància d'aquest concepte, acostumo a recordar una anècdota, reportada pel doctor Pere Gabarró el 1931 i que ha estat recollida després per altres sociolingüistes (cit. per Vallverdú, 1970, 1a ed., p. 73-74):

Una de les causes que dificulten l'adopció del català en totes les nostres coses és la inèrcia [...]. L'afecte a la nostra llengua ha semblat a molts una cosa artificial, negligible. I, francament, fa pena, angúnia i dolor, tenir de veure escenes com la que fa pocs dies vaig tenir ocasió de veure. Estaven reunits 4 metges, tots ells catalans i de bona cultura i parlaven —és clar— en català. Tot d'una s'obrí una porta i aparegué un altre company tan català com ells, però que sempre ha refusat parlar la seva llengua, i com tocats per un ressort tots ells abandonaren el català com a mitjà de conversa per a usar el castellà.

Fixem-nos bé en aquesta anècdota, que, d'una banda, documenta l'antigor d'una conducta que encara discutim i que probablement té arrels al segle XIX; i, de l'altra, ens indica que els qui la segueixen pertanyen a un sector social benestant i culte. (Curiosament, com que en els ambients populars hi devia haver escasses ocasions de contacte de llengües, probablement aquesta norma d'ús s'hi practica-va poc.) La importància d'aquest fenomen va ser subratllada en el seu temps per Lluís V. Aracil (1979, p. 73-74):

El fet que, en certes parts i en certes gents del nostre país, el català tendeixi a ésser usat restrictivament (solament entre *natius*, solament entre *adults* que es coneixen i tracten més o menys familiarment i/o solament entre *homes*, quan cap representant de les categories complementàries *no* és present) manifesta de manera prou dramàtica el replegament de l'idioma i el pitjor auguri per a la seva subsistència.

Certament, Aracil no descriu una situació general ni homogènia. El que indica són els símptomes de la pràctica d'unes *normes d'ús restrictiu*. Com han evolucionat aquestes normes a Catalunya i, més concretament, a Barcelona?

Sota el franquisme, les normes d'ús restrictiu van trobar el terreny adobat per generalitzar-se, ajudades per la persecució de la llengua catalana. No és estrany, doncs, que en un estudi de 1978, portat a terme al barri de Sant Andreu de Barcelona, Helena Calsamiglia i Empar Tusón fessin aquesta observació (1980, p. 74):

[A]questa norma és una conseqüència del fet que el castellà hagi dominat la majoria d'àmbits. Aquesta situació de fet ha creat uns *hàbits* de comportament lingüístic que fan que els castellanoparlants considerin com un fet normal (gairebé com un dret implícit) que els parlin en castellà, i que els catalanoparlants considerin com un fet normal (gairebé com una obligació implícita) el passar a parlar el castellà.

D'aquesta precisa descripció, cal retenir-ne, d'una banda, la correspondència «regular» entre *dret* i *obligació*; i de l'altra, les arrels històriques i polítiques d'aquest comportament. Ara: cal reconèixer que, tal com ha estat descrit, aquest model ja no és plenament vigent —i encara menys amb les motivacions indicades—

a Catalunya, ni tan sols a Barcelona. En efecte, les mateixes autores observen ja en el seu treball de 1978 que aquesta norma d'ús restrictiu s'ha anat atenuant (hi ha, en diuen, «un inici de trencament»), a mesura que entre els catalanoparlants ha crescut el sentiment que tenen «dret a expressar-se i ser entesos» en la llengua pròpia (Calsamiglia i Tusón, 1980, p. 75).

Un altre estudi interessant sobre la norma d'ús restrictiu és el de l'antropòloga nord-americana Kathryn A. Woolard. Segons ella, aquesta norma —és a dir «l'*etiqueta tradicional*», en paraules seves— era generalment practicada a Barcelona encara el 1980, ja que (1992, p. 85)

[...] només era correcte parlar català als qui se sabia que eren catalans o als qui manifestaven clars signes d'identitat catalana.

En el seu treball antropològic, Woolard va observar també que, al costat de la *norma d'ús restrictiu* («l'*etiqueta tradicional*»), entre els més joves s'afermava una *norma bilingüe*, en què cada interlocutor s'expressa en la seva llengua. De tota manera, segons l'autora, l'any 1980 la norma bilingüe no era acceptada del tot «en particular en la interacció dual» (Woolard, 1992, p. 98). Val a dir que, al cap de set anys, quan va tornar a Barcelona, ja va poder observar «que el tabú contra la norma bilingüe» s'estava desgastant (Woolard, 1992, p. 206-207).

No és ben bé aquesta l'opinió d'Emili Boix. En efecte, aquest autor, en el seu estudi pioner, *Triar no és traïr* (1993), sobre l'alternança de llengües entre els joves de Barcelona, considera que la *norma bilingüe* —malgrat ser fomentada des de la Generalitat en la campanya a favor del «bilingüisme passiu»— no té l'extensió que se li sol atribuir. Segons Boix, en les *interaccions més impersonals* (per exemple, botigues, oficines públiques, etc.) el més probable és que prevalgui la norma d'adaptar-se a la llengua del client; però en les *interaccions més interpersonals* (és a dir, més solidàries) «la norma d'adaptació al castellà és la norma d'ús més estesa i còmoda» (Boix, 1993, p. 109-110).

De tota manera, aquesta afirmació tan rotunda queda matisada, unes pàgines més endavant. Després d'haver observat que entre els joves catalanoparlants i castellanoparlants no s'hi detecten *actituds negatives ni positives* envers la tria lingüística, Boix conclou (1993, p. 203-204):

La *norma d'ús tradicional* que aconsellava la tria exclusiva del castellà en converses intergrupals hauria deixat pas a una norma d'ús que considera apropiat triar tant una llengua com l'altra.

Al final d'aquest ràpid recorregut sobre les normes d'ús lingüístic, constatem que es continuen tenint poques dades fiables sobre l'ús lingüístic real, i algunes són contradictòries. Certament, sobre Barcelona i en general sobre Catalunya hi

ha un bon nombre de dades i estudis, però encara anem una mica a les palpentes quant a l'evolució de les dades. D'altra banda, sembla innegable que en els últims vint-i-cinc o trenta anys el joc de les normes d'ús ha sofert reajustaments.

Per tot plegat, les meves conclusions (provisionals) serien aquestes:

PRIMERA. La *norma d'ús restrictiu* (és a dir, l'adaptació al castellà)

— ha deixat de ser *general i sistemàtica* (no és general perquè no s'aplica en tots els supòsits en què s'aplicava, i no és sistemàtica perquè un mateix usuari d'aquesta norma la pot infringir ara i adés al llarg de la conversa);

— ha neutralitzat la *motivació tradicional* (la relació dret/deure tan ben descrita per Calsamiglia i Tusón).

(Val a dir que aquesta conclusió —i de fet les següents— fa referència sobretot a Catalunya. El tenor de les meves conclusions segurament no seria tan taxatiu si es tinguessin en compte les dades d'altres territoris del domini lingüístic.)

SEGONA. La *norma d'ús bilingüe* (és a dir, la mantinença de la seva llengua per cadascun dels interlocutors) opera en particular en casos de militància lingüística —com solen indicar els experts—, però té un abast social més ampli del que sol estimar-se. Hi ha dos aspectes que no solen tenir-se en compte:

— la norma bilingüe té, certament, una aplicació minoritària quan es tracta de la *conversa dual* (entre dos interlocutors), però té una aplicació creixent i força general (almenys a Catalunya) quan es tracta de la *conversa plural*;

— entre alguns observadors de la realitat sociolingüística catalana hi ha reticències sobre l'efectivitat de la *norma bilingüe* (o, si voleu, bilingüisme passiu), actitud que he denunciat més d'una vegada, perquè em sembla perillosa en un plantejament rigorós de normalització lingüística.

A propòsit de la norma bilingüe, sembla oportú de recollir aquí l'opinió d'un jove estudiós de la sociolingüística, Guillem Calaforra, que s'hi pronuncia neta-ment a favor (1999, p. 146):

La superació de la minorització lingüística exigeix la proliferació d'accions comunicatives conscientment transgressores de les normes d'ús rebudes, evidentment restrictives. És per això que fenòmens com el «bilingüisme passiu» manifesten una potencialitat sociolingüísticament revolucionària encara poc explorada (i poc explotada).

TERCERA. Cal valorar amb més atenció la *norma d'ús d'alternança de llengües*, habitual entre els joves de l'àrea metropolitana de Barcelona. Segons ha observat Emili Boix, les alternances de català i castellà (1992, p. 204)

[...] són freqüents en la parla dels [joves] catalanoparlants i comencen a ser-ho en la parla dels joves de primera llengua castellana.

Aquesta norma —que segons els paràmetres tradicionals denotaria uns hàbits i un comportament, si més no, desconcertants per a la viabilitat del català— mereix, tanmateix, que li dediquem una certa atenció per dues raons: en primer lloc, per l'àmbit territorial on es propaga, l'àrea metropolitana (en la qual un 6 % de la població afirma tenir el castellà com a primera llengua); i en segon lloc, per la doble tendència que s'hi detecta: ja no són tan sols els joves catalanoparlants els qui alternen les llengües, sinó també alguns joves castellanoparlants (amb el castellà com a primera llengua).

Aquestes «conclusions provisionals» porten a una constatació òbvia: respecte a les normes d'ús encara són vigents molts estereotips que caldria revisar: i les noves conductes lingüístiques han de ser objecte d'estudis més rigorosos.

2.3. *El multilingüisme*

En aquest ràpid panorama sobre les qüestions més presents en la sociolingüística catalana, proposo ara de dedicar la nostra atenció a una qüestió que s'orienta cap al *pol social* del triangle sociolingüístic: el multilingüisme.

Com és sabut, una de les qüestions més tractades per la sociolingüística catalana ha estat sens dubte la del bilingüisme. Recordem les impactants reflexions de Lluís V. Aracil sobre el «mite del bilingüisme» i el «bilingüisme mític» com a coartada ideològica. No discutirem aquí el lloc comú del «feliç bilingüisme» dels catalans —el de la «casa de dos pisos» del senyor Pemán, amb la planta noble destinada al castellà—, perquè ha estat prou debatut. Però haurem de reprendre el fil d'alguns arguments ja coneguts.

Com he comentat en altres llocs, la situació de bilingüisme no és «nociva» en ella mateixa, malgrat el que n'opinava Izhac Epstein (seguit, entre nosaltres, per Alexandre Galí). Ara: la situació sociolingüística catalana té prou elements pertorbadors per poder-nos explicar el rebuig força generalitzat del bilingüisme «feliç». Probablement això explica, també, per què la sociolingüística catalana favoreix el multilingüisme, fins i tot com a tema d'estudi.

Encara més: hi ha qui opina que el multilingüisme és, fins i tot, més «natural». Certament, jo no sé si David Crystal exagera quan apunta (2001, p. 59):

[H]i ha motius suficients per pensar que la condició natural de l'ésser humà és ser multilingüe. Els cervell humà té la capacitat natural d'aprendre diverses llengües, i la majoria d'éssers humans viuen en llocs on utilitzen el cervell d'aquesta manera, amb naturalitat i eficàcia.

En qualsevol cas, és evident que el món actual es fa *gràcies i cap al* multilingüisme. Tanmateix, així com és impossible (per anacrònic i utòpic) de tornar a les situacions d'unilingüisme anteriors a l'era tecnològica, també és utòpic i anacrò-

nic imaginar que el multilingüisme tradicional de tantes comunitats africanes i asiàtiques pugui ser transferible (i servir de model) a les societats desenvolupades. Deixant de banda els elements nostàlgics que puguin emanar de l'una i l'altra posició, el sociolingüista no pot jugar amb aquestes idees, que, al capdavall, acaben cristallitzant com a prejudicis.

Per avançar en el multilingüisme cal desfer altres malentesos, com assenyala Jesús Tuson: el malentès de la *desigualtat lingüística* i el de les *llengües «pont»*. A propòsit del primer comenta (2004, p. 95):

Volem ser bilingües, trilingües o, tant de bo, poliglots; però que ens deixin triar les llengües del nostre gust, al marge de redactats constitucionals que consagren la desigualtat: ¿per què alguns són legals amb una sola llengua i d'altres només si en saben dues?

I sobre les llengües «pont» explica el malentès així (2004, p. 95-96):

[Aquest] implica que tot de llengües són illots o ribes comunicades i que cal assumir estructures lingüístiques potents per facilitar l'entesa entre els pobles aïllats, pobres. [Així són imposades] determinades llengües, a les quals s'atorga el privilegi de ser «ponts» inqüestionables, taules de salvació sense les quals no tindrem cap més remei que resignar-nos a no sortir de l'illot.

(Per a Tuson els camins de la comprensió mútua entre parlants de llengües diferents són molts: n'hi ha que funcionen des de sempre —la traducció per torsimany o intèrpret, el bilingüisme passiu, els recurs a paraules més o menys comunes al dos parlars...— i n'hi ha d'altres facilitats per les noves tecnologies, com ara la traducció simultània, la traducció en diferit, el doblatge, la subtitulació, la traducció automàtica —imperfecta fins ara, però que progressa ràpidament—, etc.)

I ja acabo. Sóc conscient que només he apuntat algunes —molt poques— de les qüestions que ocupen l'escenari actual de la sociolingüística a casa nostra. Però són qüestions que massa sovint es deixen al marge, perquè semblen clares i resoltes i, de fet, convé revisar-les. Per part meva, ja em sentiria prou satisfet si entre els meus oients he suscitat una nova reflexió sobre aquests temes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ARACIL, Lluís V. «Educació i Sociolingüística». *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València], núm. 2 (1979), p. 33-86.
- BOIX, Emili. *Triar no és trair: Identitat i llengua en els joves de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62, 1993.
- BOIX, Emili; VILA, F. Xavier. *Sociolingüística de la llengua catalana*, Barcelona: Ariel, 1998.

- CALAFORRA, Guillem. *Paraules, idees i accions. Reflexions «sociològiques» per a lingüistes*. València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana; Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- CALSAMIGLIA, Helena; TUSÓN, Empar. «Ûs i alternança de llengües en gups de joves d'un barri de Barcelona: Sant Andreu de Palomar», *Treballs de Sociolingüística Catalana* [València], núm. 3 (1980), p. 11-82.
- CRYSTAL, David. *La muerte de las lenguas*. Madrid: Cambridge University Press, 2001. [Trad. cast. de *Language Death*, Cambridge: CUP, 2001]
- HEINEMANN, Ute. *Novella entre dues llengües: El dilema català o castellà*. Trad. cat. Laura Puigdomènech. Kassel: Reichenberger, 1996.
- KREMnitz, Georg. *Mehrsprachigkeit in der Literatur: Wie Autoren ihre Sprache wählen: Aus der Sicht der Soziologie der Kommunikation*. Viena: Praesens, 2004.
- TUSÓN, Jesús. *Patrimoni natural: Elogi i defensa de la diversitat lingüística*. Barcelona: Empúries, 2004.
- VALLVERDÚ, Francesc. *L'escriptor català i el problema de la llengua*. Barcelona: Edicions 62, 1968.
- *Dues llengües: dues funcions?* Barcelona: Edicions 62, 1970.
- WOOLARD, Kathryn A. *Identitat i contacte de llengües a Barcelona*. Trad. cat. Carles Llorach. Barcelona: La Magrana, 1992.